
GERMÀ COLÓN DOMÈNECH

**LA DENOMINACIÓ DE *LENGUA*
ARAGONESA DES D'UNA
PERSPECTIVA CATALANA**

A la memòria de Brigitte Schlieben-Lange

1. CASTELLANITZACIÓ DEL 'ARAGONÈS MEDIEVAL

És ben sabut que l'aragonès medieval va sofrir la influència, cada volta més aclaparadora, del castellà. A la fi hi va sucumbir i el que ha restat són algunes característiques conservades en zones marginals, en valls isolades. Així ja ho posà en relleu Fernando Lázaro Carreter, quan assenyala que les formes *dito* o *feyto*, etc. esdevingueren a poc a poc *dicho* i *fecho* al segle xv i sobretot al xvi (Lázaro Carreter 1951).

Un recorregut pels documents publicats per Coloma Lleal (1977) ens confirma amb escreix aquest fet, tot i que sovint els escrivans dels texts són els mateixos que redacten en català a la cancelleria. Llegim, per exemple, el document número 192 de l'any 1495, en el qual el rei Ferran s'adreça al governador d'Aragó, i hi ensopegarem amb l'ús sovintejat de formes com *dicho*, *azer* 'fer', *mucha*, *drecho*, *allar* (en lloc de **trobar*), *fecho* (Lleal, 1977, II: 207-208).

2. CONSCIÈNCIA DIFERENCIAL

No obstant això, la consciència d'una llengua aragonesa diferent de la castellana existia, i no devia passar com avui que tot d'aragonesos afirmen que «hablamos muy mal el castellano», però ja no pretenen que parlen un altre idioma.¹

Al segle XIV és normal ensopegar amb escrits que parlen naturalment de la llengua aragonesa. Així, una lletra de la cancelleria del Cerimoniós, datada a Castelló de la Plana el 1363 i redactada en català, duu una nota de registre de la cancelleria, en la qual s'especifica que foren fetes sis lletres de la mateixa forma i set en aragonès. Vet ací aquesta indicació (Madurell 1934:39):

Sub hac forma fuerint [*sic*] facte similes sex litere.
Item fuerunt facte vij. *in vulgari aragonensi*, continentes verba que continetur in litera superius proxima registrata.

Fullejant els dos preciosos volums de documents que A. Rubió i Lluch (1908) va publicar sobre la cultura catalana medieval és fàcil comprovar la distinció que hom feia al segle XIV i començament del XV entre castellà i aragonès. Així, el rei Pere el Cerimoniós, el 1370, comunica al gran mestre Joan Fernández de Heredia que té la *Suma de las istorias* en francès i que «fazemos la dita suma de istorias transladar en aragonés» (*Documents*, I, pp. 226 i 238). En la llibreria del seu fill Martí l'Humà trobem: «un altre libre appellat Summa Istoriarum en aragonés... lo qual comença...».²

Doncs bé, al segle XV tenim un testimoni diplomàtic que considera castellà i aragonès com a dues llengües individualitzades. És un acord signat el 1409 entre Aragó i Castella on ve especificat que dels termes d'un tractat faran «dos cartas, la una escripta en *lengua aragonés*, la otra escripta en *lengua castellana*», i que «la carta escripta en aragonés» serà lliurada al rei d'Aragó (Morel-Fatio 1882:345).

Vet aquí el text en qüestió:

Iten los dichos enbaxadores et mensageros en nonbre del dicho senyor rey de Castilla prometen al dicho senyor rey de Aragón resçibiente et açeptante la promisión quel dicho senyor rey de Castiella guardará, conplirá, manerná et fará guardar, conplir et mantener realmente et con efecto los dichos capítulos por los dichos mensageros en el dicho nonbre concordados et otorgados et todas las cosas en ellos contenidas et cada una dellas. *Iten* es concordado entre el dicho senyor rey de Aragón et los dichos enbaxadores et mensageros del dicho senyor rey de Castilla que de los dichos capítulos, tractos et concordia se fagan dos cartas la una escripta en *lengua aragonés* la otra escripta en *lengua castellana* e que amas las dichas cartas sean firmadas de los nonbres del dicho senyor rey de Aragón et de los dichos enbaxadores et signadas por notario público, e que la carta escripta en *aragonés* quede a dicho senyor rey de Aragón et la otra escripta en *castellano* lieven los dichos enbaxadores par al dicho senyor rey de Castiella.³

(1) Deixe de banda el problema de la «fabla».

(2) Citat per R. af Geijerstam en la seua edició de Juan Fernández de Heredia, *La Grant Cronica de Espanya Libros I-II*, Uppsala, 1964, p. 18. En canvi, en un inventari del Magnànim s'esmenta: «un libre scrit en paper, en castellà...», lo qual es appellat de Sant Isidoro e Sant Alfonso, lo qual comença, en lletres negres 'Por qui verdat quiere ser patente', en González Hurtebise (I, 1907:185).

(3) Publicat a la *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, I, Barcelona, 1848, p. 103. Només coneixem els acords en redacció «castellana» i no pas en l'aragonesa, que potser s'ha perdut.

Així ho vaig assenyalar el 1976 en el meu llibre sobre *El léxico catalán en la Romania*.⁴ L'any 1983, el senyor Fernando González Ollé (1983:313-314), que desconeixia tant la remarca de Morel-Fatio (1882) com la meua nota, en un article de la *Revista de Filología Española* insistia que hi havia una «Distinción legal entre castellano y aragonés en 1409».

3. DES DEL'ANGLE CATALÀ

Ara bé, aquest any 1409 no és pas la fi de la distinció o diferenciació idiomàtica, almenys vist des d'una perspectiva catalana. I en tenim un interessant document de vuit anys posterior. El 15 de juliol de l'any 1417 hom establí a València un inventari dels béns del nou rei Alfons, el que després serà conegut com a «el Magnànim», entre els quals s'esmenten els «Libres en pregamí e an paper» (ed. d'Alós 1924: 390-422). L'escrivà sembla ésser de procedència oriental puix que escriu entre altres formes: *un capletre* (núm. 1), *lavadiça* (núm. 17), *lavadisa* (núm. 21), *feristol* (núm. 17), *fuyllas* (núm. 18), *faneix* (núm. 18), *vallut* (núm. 22), *clevats* (núm. 27), *parxa* (núm. 28), *bisba* (núm. 30), *steles asmeltades* (núm. 33), etc., al costat de les formes esperables. Faig aquesta advertència perquè en l'inventari sempre hi apareix *lenga* per 'llengua'.⁵ Doncs bé, en tres casos en aquest text del 1417 surt la indicació *lenga aragonesa*. Remarquem que ací, en català, ja s'escriu el femení de manera mocionada: *aragonesa* i, en canvi, en el tractat de 1409, encara tenim, en castellà, l'antiga forma invariable *lengua aragonés*. Vet ací els tres documents que ens interessin (Alós 1924:398-399, núms. 20, 22 i 25 respectivament):

Item .i. libre scrit en pergamins, en *lenga aragonesa*, appellat *Paulo Orosio* ab posts de fust cubert de cuyro vermell enpremtades, ab .xvii. bolletes en cascuna part de les dites posts e .iiii. gaffets, lo qual comença en letres vermelles "esta es la taula o sumaria", la E es gran capletre, e al mig ha .i. figura de sent Antoni, e comença lo principi del dit libre "eu honrado clerigo Oroso" e fenex en letres vermelles "deo gracias".

Item .i. libre, en pergamins, scrit en *lenga aragonesa*, appellat *Valerius Maximus*, ab posts de fust cubert de cuyro vermell, empremtat, ab .i. cuberta de vallut negre folrada de tarçanell, ab .v. claus en cascuna part d'argent daurat ab .iiii. gaffets e .iiii. scudets d'argent daurats, e comença la rubrica del dit libre en letres vermelles, "aquí comença la taula sobre'l Valerio Maximo" e, en letres negres, "que proveytosa cosa es", e, en començament del dit libre ab letres vermelles, "aquí comença al prologo" e, en letres negres, "de la ciutat de Roma", e dasus lo dit principi ha .i. statge cayrat ab la figura de santa Maria e te Ihesus en sos brasos e sant Antoni que li sta ajenollat e apres en .i. altre satial ha .i. figura stant a manera de metge ab .i. libre en la ma, e feneix, en letres negres, "lo .xxiii. de nombre deo gracias"

Item .i. altre libre scrit en pergamins, en corrodells, en *lenga aragonesa*, ab posts de fust cubert de cuyr groch e an cascuna part ha .v. claus e ab .iiii. gaffets e .i. scudet de leuto,

(4) V. Colón 1976:93-94, nota 13; traducció catalana, *El lèxic català dins la Romania*, Universitat de València, 1993, p 82, nota 16, § 7.3.

(5) Desgraciadament no he pogut controlar la transcripció del document a l'Arxiu del Reial Patrimoni.

apellat *summa de collacions*, lo qual comença la rubrica en letres vermelles, “esti libro se clama” e, en letres negres, “capitol primero quina”, e lo dit libre comença, en letres vermelles, “capitol primer que es” e, en letres negres “comunitat o cosa publica” e an la dita C que es capviva ha .iii. figures dins e la .i. te .i. spasa al coll e .i. creu de sent Johan al costat esquerra, e feneix lo dit libre, en letres negres, “por muchos anyos e buenos amen”.

Aquestes especificacions de *lenga aragonesa* s’oposen a *lenga castellana* o *castellà* de moltes entrades, com ara als números 16, 31, 37, 38, etc.

Les coses d’Aragó eren ben familiars a les gents de les terres catalanes i sovint trobem dites i proverbis d’allà. Vet-ne ací ràpidament un parell. Del 1313 és aquesta sentència: «segons que diu hom en Aragon: *d’una via dos mandados*» (Salavert 1956, II:617); el 1331 veiem, en una carta al rei, aquesta mena de refrany: «et diu, senyor, l’aragonès *que qui passa punto passa muyto*» (*Anuari de l’Institut d’Estudis Catalans*, II, p. 325). Essent l’infant Joan, futur Joan I, molt jovenet, rep una recomanació del seu pare qui vol que s’allunye dels llocs on hi ha epidèmies i que vaja «en aquells lochs que sapiats que sien sans, però aquí moren algunes persones jassia no muyren d’aquell mal, car diu hom⁶ en Arago *tanto vale qui mata como qui degüella*, però bé havem oït dir que regne de València és sa» (Roca 1929:228). I acabarem citant el cínic afegit del traductor del *Decameron*, quan, al final de la novel·la VII, 2, extrau aquesta moralitat: «E per ço·s diu en Arago: *sobre cuernos, cincho soeldos*» (Massó Torrents 1910:392).

4. ELS IDIOMES MEDIEVALS AL NOSTRE PAÍS

Pense que podrà ésser d’interès donar ací un quadre de les llengües que són esmentades en l’inventari,⁷ el qual és prou representatiu dels interessos del jove monarca:

Inventari de 1417

Nom de la llengua	Número de l’inventari	Títol de l’obra
en llenguatge franses	1.	saltiri
en frances	2.	-
en frances	3.	-
en lenga castellana	4.	canoniques dels reys de Castella
en cathala	7.	flos sanctorum
en limosi	8.	breviari d’amors
en françes	9.	la vie de Mahommet
en frances	10.	la gran biblia

(6) L’editor transcriu *dihuen*. Controlat el registre 1230, foli 120 de l’Arxiu de la Corona d’Aragó, comprove que hi és: *dii hon [sic]*; he corregit en «diu hom».

(7) Quadre que es pot comparar amb el ben suggestiu que Alomar i Canyelles (1996:17-56, especialment pp. 47-55) va donar d’uns registres de les Balears. Indique el nom de l’idioma tal com apareix en la transcripció de Ramon d’Alós, sense accentuar.

Nom de la llengua	Número de l'inventari	Títol de l'obra
en frances	11.	regiment dels princeps
en frances	12.	-
en lati	13.	libre dels schachs
en frances	14.	Boeçi de consolacio
en frances	15.	los .vii. savis e rerebant d'amour e l'istoria d' Alexandria
en castella	16.	de sent Isidoro e de sent Alfonso
en frances	17.	Mexaut
en lati	18.	ores de santa Maria
en lati	19.	la biblia
<i>en lenga aragonesa</i>	20.	Paulo Orosio
en lenga catalana	21.	Boeçi de consolacio
il·lustració: «en lenga limosina»		
<i>en lenga aragonesa</i>	22.	Valerius Maximus
en lenga francesa	23.	de la ciutat de Dieus
<i>en lenga aragonesa</i>	25.	summa de collacions
en lenga cathalana	26.	istorias del principi del mon tro al avaniment de Ihesu Christ
en lati	27.	speculo sturial
en lenga castellana	28.	las cinco partidas
en leti	29.	speculo ystorial
en leti	30.	regimine principum
en lenga castellana	31.	liber primus compilacionis decretalium
en leti	33.	saltiri
en lenga cathalana	34.	coronicas del rey en Pere del regne de Arago
en lenga cathalana	35.	ensenyament o instrument dels princeps
en leti	36.	concordanças de la biblia
en lenga castellana	37.	ordonament del rey de Castella
en lenga castellana	38.	ordonamientos del rey don Alfonso del regne de Castella
en leti	39.	los furs de Aragon
en lenga castellana	40.	de la munteria
en leti	41.	los furs de Valencia
en lenga castellana	42.	canonica de Espanya
en lenga castellana	43.	reglas de la orden de la cavallaria

Nom de la llengua	Número de l'inventari	Títol de l'obra
en lenga castellana	44.	[Libre dels feyts]
en lenga castellana	45.	furo de Castiella
en lenga catalana	46.	Paris e Viana
en leti	47.	costituta; constitucions de Sicilia
en leti	48.	Vegecius de re militari
en leti	49.	estituta
en lenga castellana	50.	canonicas de Espanya
en lenga castellana	51.	-
en lenga castellana	52.	-
en lati	54.	-
en legua castellana	55.	com se deu hom confesar
en langa catalana	56.	governacio general
en lengua cathalana	57.	libre dels angells
en lenga cathalana	58.	vide dels sants
lenga cathalana	59.	letres de Ovidi
en lati	60.	Bartholina
en lenga cathalana	61.	ordinacions de la casa del dit senyor

5. DARRERES MANIFESTACIONS ARAGONESES

En una lletra del mateix 1417, en la qual el rei Alfons acusa recepció a «Látzaro de Acaffet, jurista de Calatayud» d'alguns llibres, i que Ramon d'Alòs (1924:406-407, document núm. v) també publica, podem llegir tot de formes encara rònegament aragoneses, cosa que contrasta amb les que acabem de veure de l'any 1495. Així hi apareixen, entre altres, mots com: *cullir*, *fruytos*, *dreytos*, *taulas*, *se clama* 'es diu', *sobreditos*. Això no és obstacle perquè poc més tard, el 1426, topem amb *muchos*, *conseio*, en la correspondència d'aquest rei (Alòs 1924:412-413, document núm. xv). Cosa que confirma una vegada més la decadència de l'aragonès genuí. Aquesta davallada medieval contrasta amb la ufana de l'altre idioma romànic de la Corona d'Aragó.⁸

6. COROL·LARI

Ens hem estranyat que encara al segle xv hi hagués una consciència diferenciadora entre castellà i aragonès. Tot seguit que vaig començar a escriure aquesta nota, em vingué al pensament el llibret de Brigitte Schlieben-Lange (1971), estimada i mala-

(8) Dit sia de passada, no atorgaríem pas un premi d'observador agut a Heinrich Lausberg, qui taxativament va afirmar: «Eine schriftsprachliche Geltung hat noch das Katalanische», *Romanische Sprachwissenschaft*, I, Berlin, De Gruyter, 1963, p. 40 (l'espaiat és meu).

guanyada amiga, sobre l'occità i el català. Sempre els lingüistes s'han demanat quin grau d'afinitat hi ha entre l'occità (sobretot el llenguadocià) i el català, o bé entre l'aragonès i el castellà. Fins i tot ingènuament alguns han cregut sovint que cadascun d'aquests dos grups no és més que un sol idioma. S'ha parlat així mateix d'un continuum. Ara bé, ningú no ha pretès mai que català i castellà tinguin aquestes afinitats. L'enutjós debat sobre la «Subagrupación lingüística del catalán» també s'hauria pogut mirar des d'aquest angle sociolingüístic.

GERMÀ COLÓN DOMÈNECH
Universitat de Basilea
Institut d'Estudis Catalans

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALOMAR i CANYELLES A. I. (1996) «La llengua catalana com a patrimoni de les Balears des de la perspectiva del passat», *Actes del IV Congrés «El nostre patrimoni cultural: el català patrimoni de Mallorca»*, Palma, pp. 17-56.
- ALÓS, R. d' (1924) «Documenti per la storia della Biblioteca di Alfonso il Magnanimo», *Miscellanea Francesco Ehrle*, Roma, Biblioteca Apostolica Vaticana, vol. V, pp. 390-422 («Scritti di storia e paleografia pubblicati sotto gli auspici di S. S. Pio XI in occasione dell'ottantesimo natalizio dell'Emo. Cardinale Francesco Ehrle»). *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón* (1848), vol. I, Barcelona.
- COLÓN, G. (1976) *El léxico catalán en la Romania*, Madrid, Gredos («Biblioteca Románica Hispánica», 245). [Traducció catalana, *El lèxic català dins la Romània*, Universitat de València, 1993.]
- FERNÁNDEZ DE HEREDIA, J. (1964) *La Grant Cronica de Espanya Libros I-II*, ed. R. af Geijerstam, Uppsala.
- GONZÁLEZ HURTEBISE, E. (1907) «Inventario de los bienes muebles de Alfonso V de Aragón», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, I, 1907, p. 185.
- GONZÁLEZ OLLÉ, F. (1983) «Distinción legal entre castellano y aragonés en 1409», *Revista de Filología Española*, LXIII, pp. 313-314.
- LÁZARO CARRETER, F. (1951) «Formas castellanas en documentos zaragozanos de los siglos xv y xvi», *Argensola*, V, pp. 48-50.
- LLEAL, Coloma (1977) *El castellano del siglo XV en la Corona de Aragón*, Zaragoza, Institución «Fernando el Católico», 2 vol. («Fuentes Històricas Aragonesas», 25 i 26).
- MADURELL I MARIMON, J. M. (1934) «Les noces de l'infant Joan amb Matha d'Armanyac», *Estudis Universitaris Catalans*, XIX.

- MASSÓ TORRENTS, J., ed. (1910) *Decameron*, New York.
- MOREL-FATIO, A. (1882) «Un poème barcelonais de l'an 1473» *Romania*, XI.
- ROCA, J. M. (1929), *Johan I d'Aragó*, Barcelona.
- RUBIÓ I LLUCH, A. (1921-1908) *Documents per a l'història de la cultura catalana medieval*, vol. I, Barcelona, 1908; vol. II, Barcelona, 1921.
- SALAVERT, V. (1956) *Cerdeña y la expansión mediterránea de la corona de Aragón*, II, Madrid.
- SCHIEBEN-LANGE, Brigitte (1971) *Okzitanisch und katalanisch. Ein Beitrag zur Soziolinguistik zweier romanischer Sprachen*, Tübingen ("Tübinger Beiträge zur Linguistik", 20).